

Kulturhistoriskt underlag till vård- och underhållsplan

Magdalena Jonsson, 2007

Källor

ATA Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet.

KB Kyrkobyggnader 1760-1860

KLM Kalmar läns museums arkiv.

PK Persnäs kyrkor, R Boström

De nedan redovisade uppgifterna utgör en sammanfattning av redovisad litteratur och genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkobyggnadens historia. För utförligare information om framförallt den medeltida kyrkan i Persnäs hänvisas till Ragnhild Boström bok *Persnäs kyrkor*.

År	Händelse	Källa
1100-1100-talets mitt	En stenkyrka med långhus, kor och absid byggdes. Av denna kyrka anses idag den västra gaveln, grundmurar under kyrkan samt en dörring av smidesjärn vara bevarade. Under medeltiden byggdes kyrkan ut bl a med ett torn i öster.	PK
1170-1240	Västtornet som finns kvar än idag byggdes.	PK
1758-59	Ny orgel av Lars Wahlberg placerades på en nybyggd läktare. Utförd av Petter Norling.	PK
1785	En klockstol byggdes i tornet och klockorna flyttades från klockstapeln till tornet. En dörr togs upp i tornets södra fasad. Ombyggnaden utfördes av Lars Wandring.	PK, KB
1856-61	Kyrkans långhus och kor byggdes om. Ritningarna gjordes av arkitekt C G Blom-Carlsson. Liksom den gamla kyrkan byggdes långhuset i en korsformad plan. Tanken var att bevara kyrkans östtorn men under arbetet rasade detta och istället byggdes nytt kor och sakristia i öster. Ett nytt golv lades i kyrkan varvid man använde en del äldre gravhällar. En del av dessa hällar ligger kvar än idag. Ingången i väster togs upp. Under 1860 målades kyrkan invändigt och året därpå invigdes den. Tornet försågs med fyra rundbågiga blinderingsfönster, två i norr och två i söder.	PK
1889-90	Altaruppsatsen förändrades. Ny dopfont. Järnkamin installeras.	PK
1917	Om- och nybyggnad av orgeln utförd av Hammarberg, Göteborg.	ATA
1922	De fyra blinderingsfönster på tornet putsades över.	PK
1930-32	Renovering efter förslag framtaget av arkitekt Sven Rosman, Kalmar. Arbetet utfördes av Bröderna Olsson byggfirma, Färjestaden, och målningsarbetet utfördes av målarmästare K Johansson , Borgholm. Konserveringen av altartavlan utfördes av konstnären Hägg, Vetlanda. Exteriört lagades sprickor i putsen. Taket lades om. Takstolarna riktades och två nya spännstolar sattes upp. Ny takpanel. Gamla hela enkupiga pannor återanvändes och därutöver kompletterades med nya pannor. En hel del rännen och lister av plåt förefaller ha bytts. Träytor exteriört målades och tornets spåntak tjärades.	KLM, ATA

	<p>Interiört lades golven om. I bänkkvarteren lades trägolv. Det gjorde att man fick flytta de gravhällar som här låg inlagda i golvet. De placerades i koret, i vapenhuset samt vid ingångarna i norr och söder. Hällar ska ha legat i de båda norra bänkkvarteren samt i det sydöstra. Ny varmluftsanläggning driven med ved installerades. Över innertaket spändes förhrydningspapp och däröver fylldes med trossning av sågspån och kalk till 12 cm. Bänkarna kortades av mot väggarna. Altarringen omkläddes.</p> <p>För färgsättningen utgick man från altarets blå toner kompletterat med brunt och brun marmorering. Väggarna målade i ljus färg och innertaket ljust grått. Bänkarna målades i grått med marmorering åt grönt eller brunt i dörrfyllningarna. En uppgift säger att bänkarna före denna målning ska ha varit målade i ekimitation. Orgelläktarens blåa bröstning med gråa speglar målades helt grå. Nio nya lampetter inköptes från Lindstedt, Kalmar.</p>	
1941	Altarbordet målades av konstnären Edvin Hägg.	ATA
1951	Förslag till elektrisk anläggning för kraft och belysning av Tor Engströms konsulterande ingenjörbyrå.	ATA
1959-60	<p>Omfattande renovering och omgestaltning av kyrkorummet efter förslag av arkitekt Carl Hampus Bergman, Stockholm. Byggmästare var Elmer Axelsson. Triumfkrucifixet konserverades av konservator Sven Wahlgren. I samband med renoveringen undersöktes resterna av den medeltida kyrkans grund av R Boström. Man hittade bl a en gravhäll från 1344 över Elov Åseson som gjordes synlig i marken utanför kyrkan.</p> <p>Exteriört ska all utvändig puts ha tagits bort och ersatts med ny. Troligen försvann då korsarmsgavlarnas rundbågefriser. Putsen målades med Aktivan. Sockeln putsades inte på nytt. Kyrkans västportal fick en ny omfattning av grå, skråhuggen kalksten. Ingången breddades också något och försåg med nya dörrar av bonad ek. Dörrarna till ingångarna i norr och söder avlutades. De var tidigare målade i brunt. Norra och södra entréerna slutade användas. Ett dräneringsnät lades ner runt hela kyrkan och kopplades till avloppet. Ny kyrktupp. Den galvaniserade plåten som avtäckte gavlarna ersattes av kopparplåt. Nya takrännor av koppar och åskledare. Den diagonala spröjsningen i ytterbågarna togs bort.</p> <p>Interiört gjordes flera stora förändringar. Koret omgestaltades. Den gamla altaruppsatsen togs bort liksom korväggen av trä och sakristian i öster. I ett utrymme som blev kvar vid sakristians ingång i öster installerades ett arkivskåp. Sakristians ingång i öster sattes igen och skåpet nåddes via en dörr bakom altaret. En ny altaruppsats i form av en triptyk målad av Hans Fagerström, Halmstad, tillkom samt ett fristående altarbord av kalksten. Utrymmet under de båda sidoläktarna byggdes in och här inredds ny sakristia, pannrum och toalett i norr samt förråd och städskrubba i söder. En oljeeldad varmluftsanna installerades. Bänkinredningen i korsarmarna togs bort. En ny bänkinredning, vars samtliga bänkar var vända mot öster,</p>	PK, KLM, ATA

	gjordes. Orgelläktaren förlängdes två meter i sidled och försågs med två nya trappor mot tidigare en. En av varje sidoläktares båda trappor revs. Troligen skalade man också av det ramverk som klädde in samtliga läktarbröstningar. Nytt hyvlat kalkstensgolv lades i koret. Man höjde också koret två steg. Långhusets golv kompletterades och innertaket isolerades. Kolonnskaftens gråmarmorering avslutades så att det rödbruna ådriga furuträet blev synligt. Dopfunten från 1890 flyttades till södra korsarmen och i koret placerades istället den medeltida dopfunten. En uppgift säger att predikstolen sänktes 50 cm men om detta gjordes är osäkert. Nya innanfönster med smala, rektangulära blyspröjsar sattes in. Två ljuskronor som tidigare hängde över mittgången placerades över norra kvarteret och två nya gjordes för det södra. Ny inredning i sakristian levererad av fabrikör Gentzell, Mörbylånga.	
1963	Nytt orgelverk av orgelbyggare Olof Hammarberg, Göteborg.	ATA
1971	Dammsugning av de båda mellersta tornvåningarna. Undersökningen gav en hel del fynd.	ATA, PK
1981	Exteriör renovering efter förslag av arkitekt Ture Jangvik. Arbetet utfördes av K-Konsult. Renovering och omfärgning av all putsade ytor på kyrkan och stigluckorna. Rengöring, lagning och fogstrykning av socklar och yttertrappor. Ilagning och tjärstrykning av spånklädda takytor. Målning av fönster och dörrar. Droppstenar av kalksten i fönsternischerna lagades av Fride Nilsson, Sandvik.	KLM, ATA
1990-92	Renovering av tak och fasader enligt förslag av Kyrkorestauratören i Vinslöv AB. Taken på östra korsarmens båda sidor samt norra och södra korsarmens östra sidor lades om. Torntakets spån tjärades. Eventuellt omkalkades också långhusets fasader.	KLM
1993-94	Byggkonsult BA Bengtsson AB, Ivar Pettersson, upprättade förslaget till renovering. Torntakets spån tjärades. Hängrännor på tornet sågs över. Tornets puts lagades med KC-bruk och avfärgades med KC-färg. Taket på den västra halvan av långhuset lades om. Här lades också nytt underlagstak. Nya vinkelrännor, ståndsdivor och krönplåtar i koppar. Nockpannorna omlagda och tätade med kalkbruk. Interiört utfördes ommålning av trätaget i gråtonat vitt. Taklist målade med grå linoljefärg och väggarna med ljus KC-färg. Fönstren målades med vit linoljefärg invändigt och grå utvändigt. Bänkinredningens speglar laserades brungula, ramverket laserade i kromgrönt och lackades. Kolonnskäften, som tidigare varit vita, marmoreringsmålade i rödbrun kalkstenimitation. Läktarbröstningarna ommålades i två gråa nyanser. Bänkkvarterens trägolv ersattes med nytt Siljagolv som lutbehandlats vitgrått. Under trägolvet ligger ett äldre stengolv kvar. Nytt kläde på knäfallet. Översyn av elinstallationer. Översyn av orgeln. Varmvatten drogs in i kyrkan.	KLM
1997	Konservering av predikstolen utför av konserveringsenheten Jönköpings läns museum. Från 1994 finns förslag på att också konservera orgelfasaden, triumfkrucifixet, Madonnaskulpturen och två helgonskulpturer – gjordes det? Tillstånd utfärdades	KLM

2005	De båda dopfuntarna bytte på nytt plats. Idag står dopfunten från 1890-talet i koret och den medeltida dopfunten i den södra korsarmen.	
------	---	--

Övergripande kulturhistorisk bedömning

Generella värden

Som alla andra kyrkor byggda före utgången av år 1939 skyddas Persnäs kyrka genom Kulturminneslagen (SFS 1988:950). Lagskyddet är ett uttryck för att dessa kyrkor anses ha ett högt kulturhistoriskt värde. Det är inte enbart kvalitativa, estetiska eller historiska egenskaper som tillmäts värde, utan också symboliska och ickemateriella. Varje kyrka utgör ett lokalt kulturarv för sin bygd och är ofta bland de äldsta byggnaderna i socknen. Kyrkorna har generella värden, d v s sådana som är gemensamma för alla kyrkor. I skriften ”Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning av kyrkor”, utgiven av Riksantikvarieämbetet, ges exempel på sådana värden och karaktärsdrag. Kyrkan och kyrkomiljön är karaktärsskapande för bygden, ett landmärke och en orienteringspunkt i landskapet. Den är en symbol för trygghet, kontinuitet och förankring i tillvaron. Det lagliga skyddet omfattar kyrkobyggnadens exteriör och interiör, dess inventarier samt kyrkogården med dess byggnader och fasta anordningar

Kyrkomiljön

Persnäs socken ligger på norra Öland. Socknen sträcker sig tvärs över ön och gränsar i norr till Källa socken och i söder till Föra. Kyrkbyn ligger några kilometer öster om väg 136. På flera platser i socknen finns kända fornlämningar från framförallt järnåldern. Sockennamnet Persnäs är känt sedan 1300-talet. Jordbruket har varit och är fortfarande en viktig näring i socknen. Under lång tid var stenbrytningen en viktig bisyssla för bönderna. Väster och söder om kyrkan finns rester av gamla stenbrott. Stenhuggartraditionerna märks också genom de många ladorna av kalksten, lämningar av skurkvarnar m.m. Under 1800-talet industrialiserades stenbrytningen. Verksamheten koncentrerades då till Sandvik där det fanns en bra hamn. I och med framväxten av stenindustrin försköts socknens centrum när det gäller befolkning, handel och service till Sandvik. Än idag bryts sten i socknens västra delar. Även fiske har varit en viktig näring för sockenborna men verksamheten har under de sista åren i det närmaste upphört.

I anslutning till kyrkan ligger kyrkbyn Persnäs. Här finns en liten samlad bebyggelse framförallt väster om kyrkan. Här ligger skolan som stod klar 1849. Denna byggnad är sedan 1975 församlingshem. På 1890-talet inreddes också fattigstugan till skola. Detta hus byggdes 1886 som fattigstuga och används idag som skol- och hembygdsmuseum. Skolbyggnader har funnits på flera platser men 1969 lades samtliga mindre skolor ner och verksamheten koncentrerades till den nybyggda Södviks skola.

Omkring kyrkan ligger kyrkogården som framförallt är utlagd söder om kyrkan. Kyrkogården omgärdas av en mur av kalksten och fältsten. Ingångarna i norr och väster har trappstegsformade stigluckor byggda 1802. De är putsade och de avtrappade avsatserna är avtäckta med kalkstensflisor. På kyrkogården finns flera fina exempel på socknens stenhuggeritraditioner såväl från äldre tid som från 1900-tal. Här finns t ex flera ålderdomliga hållar bevarade. Vid den västra muren står en byggnad som tidigare användes som likvagns- och vedbod. År 1967 byggdes den om till bisättningskällare. Prästegården som ligger norr om kyrkan är sedan några år tillbaka såld till en privat person.

Kyrkobyggnaden

Bakgrund

Ursprungligen bestod kyrkan av ett långhus samt ett smalare kor med trång triumfbåge och vid, djup absid. Denna kyrka byggdes troligen under 1100-talets första hälft. Tornet byggdes under perioden 1170-1240. Tornet är kraftigt och rymmer flera våningsplan som var välvda i nedre delen och burna av bjälklag längre upp. Östtornet, som uppfördes omkring år 1200 eller något senare, byggdes så att det mantlade in absiden. Kyrkan blev därmed en typisk klövsadelkyrka, ett utseende den behöll fram till 1857. I mitten av 1200-talet byggdes korsarmar i långhusets östra del. Vid samma tid byggdes vapenhus i söder och materialbod i norr. Den äldsta bevarade byggnadsdelen är långhusets västgavel. På denna vilar västtornet. Vid renovering under 1900-talet påträffades rester av långhusets grund under golven i kyrkan.

Århundradena efter medeltiden drabbades Öland vid flera tillfällen av plundring i samband med de krig som stormaktsväldet Sverige var inblandat i. De öländska församlingarna kunde under denna tid inte underhålla sina kyrkor på bästa sätt. De medel som fanns användes för att återanskaffa de föremål stulits ur kyrkorna t ex klockor och silver. Mot slutet av 1700-talet var därför flera av kyrkorna i mycket dåligt skick. Under 1800-talet revs flera av öns kyrkor helt eller delvis. De små mörka medeltidskyrkorna hade också blivit omoderna. Den nya tidens ideal var ett stort ljus kyrkorum med höga fönster som släppte in dagsljus. Befolkningen på ön, liksom i resten av Sverige, hade också ökat kraftigt och det var trångt i de små medeltidskyrkorna. I Persnäs påbörjades arbetet med ombyggnaden av kyrkan på 1850-talet. Man valde då att behålla det medeltida tornet och bygga ett nytt, större långhus.

Sommaren 1850 gjorde N I Löfgren teckningar av kyrkan och ritningar på ny kyrka. Förslaget skickades 1851 till Överintendentsämbetet (ÖIÄ). Där granskades ärendet av arkitekten C G Blom-Carlsson. Han ville att man skulle spara mer av den gamla kyrkan än vad Löfgren föreslagit. Blom-Carlssons förslag accepterades av församlingen och 1856 lade man grunden för de nya korsarmarna utanför de gamla. På våren 1857 började man riva den gamla kyrkan och kort därefter påbörjades bygget av den nya. Då rasade den västra delen av östtornet. Det gick inte att återuppbygga tornet som därför revs ner. Istället förlades kyrkans kor till den plats där tornet hade stått. Församlingen begärde i samband med denna ändring att också få bygga läktare i korsarmarna och flytta predikstolen till den norra sidan. Blom-Carlssons förslag omarbetades därför av arkitekten A R U Pettersson.

Exteriör

Arkitekten C G Blom-Carlsson var verksam under 1800-talets första hälft och arbetade under många år vid Överintendentsämbetet samt som vice stadsarkitekt i Stockholm. Han har bl a ritat Blasiholmskajen i Stockholm och deltagit i ny- och ombyggnader av kyrkor runt om i landet. En av dessa var Gräsgårds kyrka på Öland. Även när det gällde renoveringen av Gräsgårds kyrka hade arkitekt Blom-Carlsson utgått ifrån N I Löfgrens ritningar. N I Löfgren var präst i Högsby församlingen men hade ett stort intresse för de öländska kyrkorna. Han gjorde en stor insats när det gäller dokumentationen av öns medeltida kyrkor och hjälpte flera församlingar med uppmätningar men också med att ta fram ombyggnadsförslag. I enlighet med Löfgrens förslag valde man att bevara Persnäs kyrkas medeltida torn. Arkitekt Blom-Carlssons hade ambitionen att bevara även det östra tornet men som tidigare beskrivits gick inte detta att genomföra. Till detta fogades ett nytt, större långhus. Den medeltida kyrkans form med de två korsarmarna behölls men man byggde nya som var något större än de medeltida. Arbetet leddes av byggmästare Peter Isberg. Under perioden 1760-1860 byggdes

23 av de medeltida kyrkorna på Öland om. Av dessa behöll 16 sitt medeltida torn och Persnäs var alltså en av dessa.

Persnäs medeltida kyrka hade en korsplan vilken man även valde att återuppbygga den nya kyrkan i. Kyrkor byggda i korsplaneform är ovanliga i Växjö stift. Idag finns ytterligare tre i Fliseryd, Hovmantorp och Hemmesjö. Ytterligare ett exempel är den på 1970-talet nedbrunna Hälleberga kyrka.

Det nya långhuset, korsarmarna och koret byggdes i nyromansk stil med inslag av nyklassicistiska element. Under 1800-talets andra hälft blev de så kallade nystilarna på modet. Antikens och medeltidens arkitektur blev förebilder för nyromaniken och nygotiken. En av de viktigaste förespråkarna för den här utvecklingen var dåvarande chefen för Överintendentsämbetet Helgo Zettervall. Överintendentsämbetet var den myndighet som mellan 1810 och 1918 (då det omvandlades till byggnadsstyrelsen) hade ansvar för det offentliga byggnadsväsendet i Sverige och granskade och godkände alla ritningar till Svenska kyrkans kyrkobyggnader.

Persnäs kyrka är orienterad i öst-västlig riktning med tornet i väster och koret i öster. Koret är fullbrett och rakavslutat. Långhuset är, liksom den medeltida kyrkan, korsformat med armar i nord-sydlig riktning. Hela långhuset har sadelformat tak belagt med enkupigt tegel vilket har reparerats och kompletterats vid flera tillfällen. Murkrönen avtäcks av kopparplåt och de tre gavlarna kröns av förgyllda kors.

Fasaderna är spritputsade med slätputsade hörnlisener och avfärgade i vitt. Äldre fotografier visar att kyrkan tidigare haft ytterligare dekorativa element i slätputs. Tornets ljudluckor hade under en period slätputsade omfattningar och vid korsarmarnas gavlar fanns en slätputsad dekorativ rundbågefris. Detta är ett typiskt nyromanskt dekorelement. Dessa utsmyckningar försvann när hela kyrkan omputsades i samband med reovering 1959-60 då all puts knackades ner. Då valde man också att frilägga kyrkans sockel av kalksten. Även takgesimsen av kalksten är oputsad. Tyvärr gjordes ingen murverksdokumentation av tornet i samband med omputsningen av kyrkan.

Kyrkan har fyra ingångar, en i varje väderstreck. Samtliga är utförda i klassicistisk stil men med lite olika utformning. De har kvar sin ursprungliga utformning fränsett ingången i väster som breddades och försågs med nya dörrar vid reoveringen 1959-60. Den övre trappstenen vid ingången i söder är den sk Digerflisan på vilken, enligt legenden, hela Persnäs sockens befolkning ska ha fått plats sedan den svåra pestepidemin dragit fram i mitten av 1300-talet.

Korsarmarna har höga rundbågiga fönster i nyromansk stil. Fram till reoveringen 1959-60 hade fönstren ett diagonalt spröjsverk men detta utbyttes vid den här tiden mot ett rektangulärt spröjsverk. I korsarmarnas gavlar finns också lunettfönster, runda fönster och korsformade, dekorativa fönster.

Ca 15 av Ölands kyrkor har kvar sitt medeltida västtorn. Flertalet av dessa har dock byggts om och försetts med lanternin eller spira. Undantagen är Persnäs och Löts kyrkors västtorn som har kvar sin ursprungliga, medeltida karaktär. Det gör att Persnäs kyrkas torn stilmässigt skiljer sig en del från den övriga kyrkobyggnaden. Den pyramidformade huven är belagd med spån som reparerats och tjarats vid flera tillfällen. Huven kröns av en förgylld tupp. Den nuvarande tuppen sattes upp 1960. De medeltida skyttegluggarna finns kvar men har idag funktionen av ljudluckor som försluts med svartmålade luckor av trä. Förutom några av de

små gluggarna som fanns redan under medeltiden saknar tornet fönster. När kyrkan byggdes om på 1850-talet försågs tornet med fyra blinderingsfönster i tornets puts, två mot norr och två mot söder. Dessa togs bort 1922 då kyrkans fasader renoverades.

Persnäs kyrka är exteriört relativt välbevarad både vad gäller utformning och material. Såväl tak som fasader har renoverats men i samband med dessa åtgärder har man föredragit att använda samma material som tidigare. De största förändringarna som företagits är den ingång som tagits upp i tornets bottenvåning, dekorelementen i fasadens puts som avlägsnats samt fönstrens förändrade spröjsverk. Ett av kyrkans mest utmärkande drag är korsplanen. Denna är en i Växjö stift ovanlig planform. I Persnäs fall bygger denna planlösning på en medeltida tradition.

Ett annat utmärkande drag för Persnäs kyrka är tornet med sin tältformade huv. Trots en ny ingång i väster och förändringar när det gäller fönstrens placering framstår tornet som mycket välbevarat. Bland de öländska kyrkornas bevarade medeltida torn framstår Persnäs kyrkas torn som ett av de exteriört mera särpräglade.

Interiör

Interiört kom den nyklassicistiska stilen att dominera kompletterad med äldre drag. I Persnäs kyrka som i så många andra öländska kyrkor som byggdes om under 1800-talet återanvände man en hel del inventarier från den medeltida kyrkan. Det var en följd av församlingarnas ekonomiska situation i samband med ombyggnaderna men tyder också på en uppskattning av de äldre föremålen. På det här sättet kom flera värdefulla föremål från medeltid och århundradena därefter att bevaras. I många fall används de än idag i de öländska kyrkorna. I Persnäs kyrka överfördes läktaren, läktarorgeln med sin fasad, predikstolen, altaruppsatsen, gravhällar samt ett antal medeltida skulpturer.

Innertaket är i form av trätunnvalv. Korsarmarnas olika riktningar ger dock trätunnvalvet en annorlunda utformning. Taket är idag målat i bruten vit nyans med taklisten i gröngrå ton. Väggarna är putsade och avfärgade i vitt. Läktarunderbyggnadernas väggar är av trä, putsade och avfärgade i vitt. Mot taket sitter ett gråmålat spjälverk som döljer installationer för ventilation och värme. Golvet i koret och gångarna är belagda med sågad kalksten som skänkts av Sandviks Bruks AB på 1930-talet. I bänkarna ligger sedan 1930-talet ett trägolv. Detta byttes vid renoveringen 1993-94 ut mot ett lutbehandlat golv. Inredningens färgsättning går idag i grått och olika milda gröna nyanser. Denna färgsättning verkar med små variationer ha varit den rådande sedan den stora renoveringen av kyrkan 1959-60. Predikstolen och bevarade delar från den gamla altaruppsatsen och altarringen visar att kyrkorummets färgsättning tidigare utgått ifrån en blå färgskala.

Även interiört präglas kyrkan av sin ovanliga planlösning som ger ett stort och rymligt kyrkorum. Det ger också förutsättningen för de tre läktarna, orgelläktaren i väster samt läktare med sittplatser i norra och södra korsarmen. Bänkinredningen följde korsarmarnas riktningar, vända in mot kyrkan. I öster, där koret var inrett, skärmades en del av utrymmet av med en brädvägg. Bakom denna inreddes sakristian som hade kontakt med koret genom två dörrar, en på var sida om altaret. Den från den gamla kyrkan överflyttade altaruppsatsen placerades på denna trävägg och kompletterades med en omgivande målning i nyklassicistisk stil. Predikstolen från år 1700, kompletterad med dekor av A Wadsten på 1780-talet, flyttades från kosets sydvästra hörn till det nordvästra. Efter ombyggnaden av kyrkan gjordes en större renovering 1930-32. Då fick bänkkvarteren trägolv och de gravhällar som legat i

bänkkvarterens golv flyttades till koret. Enligt R Boström ska golvet före denna renovering ha utgjorts av sekundärt använda takflisor av kalksten.

Idag präglas kyrkorummet av den omfattande renovering av kyrkorummet som genomfördes 1959-60 under ledning av arkitekten Carl Hampus Bergman. Arkitekt C H Bergman står också bakom den invändiga omgestaltningen av Borgholms kyrka som stod klar 1961. Bland hans mera kända arbeten är den stora renoveringen av Kungliga biblioteket i Stockholm. Arbetet innebar främst en omgestaltning av koret, läktarunderbyggnader under sidoläktarna samt en omändring av bänkkvarteren. I koret togs väggen mot sakristian bort så att koret fördjupades. Altaruppsatsen ersattes av en triptyk och ovanför denna placerades, fritt hängande, det medeltida triumfkrucifixet. Sakristian flyttades till läktarunderbyggnaden i den norra korsarmen. Under sidoläktarna inreddes också utrymmen för samtalsrum, förråd och toaletter. En ny bänkinredning installerades som var sluten mot mittgången och öppen mot sidorna. Bänkarna i den norra och södra korsarmen togs bort och istället förlängdes de bänkar som var vända mot öster på sidorna. Man utvidgade också orgelläktaren och försåg den med två nya trappor mot tidigare en trappa.

Vapenhuset i tornets bottenvåning har slätputsat, lågt ansatt tunnvalv med vederlag i norr-söder som avfärgats i vitt. Även väggarna mot öster och väster är putsade och avfärgade i vitt. Golvet är belagt med kalksten och tre gravhällar. I vapenhusets sydöstra hörn finns dörren till torntrappan. Till tornets två första våningar leder den medeltida kalkstenstrappan. Första våningen har två rum med ett bågformat valv emellan. Båda rummen har tunnvalvda tak med vederlag i öster-väster. I båda rummen finns också förvaringsbjälkar. Golvet är täckt av jord. I det inre rummet förvaras en del äldre inventarier. Den andra våningen har ett trätak. Rummet har tidigare varit avdelat i två våningsplan och troligen också uppdelat i olika rum med hjälp av brädväggar. Golvet är täckt av jord. I muren i öster kan man se spår av det ursprungliga långhusets gavelspets. En trätrappa leder vidare upp till tredje våningen där klockorna hänger. Taket är en öppen bjälkkonstruktion som bär upp tornets pyramidformade huv. Våningen har kvar sin ursprungliga utformning med skyttegluggar. Dessa används idag som ljudluckor fränsett de två öppningarna åt öster som sedan kyrkans ombyggnad försetts med fönster. I tornets murverk kan man också se spår av fogar och putslagningar från olika tider. Bl a finns det sporadiska rester av kvaderrits på första våningens väggar.

Fler av de öländska kyrkorna renoverades i mitten av 1900-talet. Förändringar av gudstjänstens utformning och krav på komfort ledde till att koren utvidgades, bänkar togs bort och läktarunderbyggnader som rymde samtalsrum, toaletter m m byggdes. I några få fall innebar de här renoveringarna mera omfattande insatser. De mest slående exemplen är Borgholms och Kastlösa kyrkor som interiört genomgick totala omvandlingar. Förändringarna i Persnäs kyrka var omfattande präglar idag kyrkorummet men inte riktigt så genomgripande som i de två nämnda exemplen. I Persnäs kyrka finns flera av de äldre inventarierna bevarade så som predikstolen, orgelläktaren, orgelfasaden och medeltida skulpturer. Genom de äldre inventarierna tydliggörs kyrkans långa historia.

Tydligast blir kyrkans historia i det bevarade västtornets medeltida karaktär. Tornet har såväl interiört som exteriört ett mycket högt kulturhistoriskt värde som berättar om Persnäs kyrkas historia men det också ger värdefull information när det gäller medeltida byggnadsteknik.

Inventarier

I kyrkorummet såväl som på kyrkogården är socknens stenhuggartraditioner tydliga. Det kalkstnesgolv som delar av golvet är belagt med har skänkts av Sandviks Bruks AB. I golvet finns också flera äldre gravhällar som är lokalt tillverkade. Flera av de övriga inventarier är också av kalksten och lokalt producerade. Altarskivan och altarringen av kalksten tillkom i samband med renoveringen 1959 och är även de tillverkade vid Sandviks bruk. I kyrkan finns också två dopfuntar vara den äldsta är ett gotländskt arbete. Den yngre, från 1890, är ett lokalt arbete som skänkts till kyrkan.

Sammanfattning

Persnäs kyrka och kyrkogård utgör sedan medeltiden ett centrum i bygden. Trots en förskjutning av till samhället Sandvik med sin stenindustri behöll den gamla kyrkplatsen sitt inflytande som administrativt centrum i bygden. Kring kyrkan ligger kyrkogården med flera vackra äldre gravvårdar, stigluckorna och kyrkogårdsmuren.

Persnäs kyrka ombyggdes i mitten av 1800-talet då många arkitekter i Sverige förespråkade en återgång till äldre stilideal. Persnäs kyrka byggdes exteriört i en blandning av nyromansk och nyklassicistisk stil. Av den medeltida kyrkan bevarades västtornet vilket än idag i stort sett har kvar sitt ursprungliga utseende. Det är ett av två kyrktorn på Öland som inte byggts om och försetts med lanternin eller spira. När det nya långhuset byggdes 1857 valde man dock att återuppföra detta med samma korsformade plan som den medeltida kyrkan hade haft. Kyrkor med korsformad plan är ovanliga i Växjö stift och Persnäs kyrka är det enda exemplet på Öland. Det nya korsformade långhuset försågs med en sparsam nyromansk dekor vilken dock i stor utsträckning har tagits bort under 1900-talet. Trots detta får kyrkan exteriört sägas var relativt välbevarad.

Interiört präglas kyrkorummet i dag en blandning av olika stilar. Här finns föremål från den gamla kyrkan och nya företeelse som tillgodosett 1900-talets önskemål om hur man ska använda kyrkorummet. Bevarade är grundförutsättningarna som planformen, innertaket, fönster och den västra ingången. Dessutom finns samtliga läktare, orgelfasaden och predikstolen bevarade tillsammans med ytterligare ett antal lösa inventarier. Interiört är Persnäs kyrka alltså inte bevarad i sitt ursprungliga skick utan präglas av de förändringar som gjordes vid renoveringen 1959-60. Kyrkorummets kulturhistoriska värde vilar till stor del i kyrkorummets planform och inventarier från olika tider som utgör en pedagogisk provkarta över olika konstnärliga stilar från medeltiden fram till idag.

Under 1800-talet förändrades de öländska medeltidskyrkorna. Många genomgick kraftiga ombyggnader medan andra revs och ersattes av nya kyrkor. Persnäs kyrka med det välbevarade västtornet hör till de kyrkor som trots ombyggnaden i mitten på 1800-talet bevarar en tydlig koppling till kyrkans äldsta historia i Persnäs socken.

Källförteckning

ATA Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet.

Boström, Ragnhild Persnäs kyrkor, Sveriges Kyrkor Öland, Almqvist&Wiksell 1970

KLM Kalmar läns museums arkiv.

Kyrkobyggnader 1760-1860 del 2 Småland och Öland. Riksantikvarieämbetet och kungl. Vitterhets- och Historieakademien, Stockholm 1993.

Lindahl Göran, Högkyrkligt lågkyrkligt frikyrkligt, Diakonistyrelsens bokförlag 1955.

Ullén, Mariann (red) Öland, Landskapets kyrkor, Riksantikvarieämbetets förlag 2003